

the concepts of federalism, nation, nationalism, rights and obligations have to be revisited, and a new notion of citizenship needs to be explored. Noteworthy, the multiculturalism presupposes the importance of human rights protection, social involvement and equality and alongside ethnic groups' preserving and interethnic toleration. This specific

УДК: 323.1(497.2)

БОЛГАРСЬКА МОДЕЛЬ ВИРІШЕННЯ ЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті досліджено болгарську модель вирішення етнонаціональних протиріч. Автор доводить, що в Болгарії, в основному відбулась інтеграція болгарських турків через партію Рух за права і свободи у політичний простір, в якості активних суб'єктів політики. Незважаючи на протести певної частини болгар, зокрема членів партії «Атака», в цілому суспільство Республіки Болгарія сприймає активну участь РПС у політиці позитивно. Для прогресу Болгарії, для збереження миру та злагоди між людьми різних національностей, які всі є болгарськими громадянами – це надто важливо. Автор вважає, що приклад Болгарії, корисний для вивчення в поліетнічних країнах.

Ключові слова: Республіка Болгарія, Туреччина, Рух за права і свободи, болгарські турки, суб'єкти політики, етнонаціональні протиріччя, права людини.

У сучасному світі, наскрізь пронизаному етнічними конфліктами, доволі часто можна почути про появу нових протиріч між окремими націями, етносами чи народностями. Особливо це показово для балканських країн. Тут суперечки ведуться за територію, ресурси, політичне представництво в органах влади, за право меншин користуватися рідною мовою тощо. Політична історія балканських народів і, зокрема Республіки Болгарія (РБ), від виникнення і консолідації окремих націй і до наших днів, наповнена боротьбою за національну емансипацію, національне визволення, створення і зміцнення власних національних держав, дотримання національних прав та розвитку етнічних меншин, подолання конфліктів. Відомий упродовж століть синдром балканізму не втрачає актуальності і тепер. «Де є етнічні відмінності, там неминуче трапиться етнічний конфлікт», – гласить залізний закон етнічності вченого з США Дж. Олпорта, виведений ним на основі тези про споконвічну домінуючу мотиваційну роль етнічності у вчинках людей [13, с.81].

На цьому тлі неординарним і водночас позитивним випадком є публікація на Європейському аналітичному сайті, який характеризує турків РБ як «одну з найбільш вдалих національних меншин Східної Європи». В одному з матеріалів європейського аналітичного сайту axisglobe.com наголошено, що болгарські турки стали найвпливовішою меншиною у Східній Європі [24]. З цим важко не погодитись. Утворена в 1990 р. турецька партія Болгарії Рух за права і свободи (РПС), постійно представлена в парламенті держави і вже понад десять років поспіль входить до правлячої коаліції. Стрімкий злет болгарських турків від статусу пригнобленої

feature of Canadian Federation resulted in the reforms, concessions and compromises of Federal government for balancing to control both Quebec separatism and Western Canadian regionalism.

Key words: ethnic minorities, national interest, regionalism, integration, Quebec national problem.

© Віра Бурдяк
(м. Чернівці)

національної меншини до правлячої в РБ політичної сили – доволі вдалий приклад міжетнічного консенсусу в міжнародній політиці.

В останні роки до проблем, пов'язаних з етнічними взаєминами звертаються багато зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед болгарських вчених, які досліджують національне питання, слід назвати К. Манчева, Ю. Маркова, Кр. Петкова, Г. Фотева, В. Стоянова. В Україні цими проблемами успішно займаються такі провідні вчені як В. Євтух, І. Кресіна, К. Вітман, О. Лановенко, Л. Нагорна, М. Обушний. Але складність проблеми розвитку етнополітики зумовлює потребу в подальших дослідженнях цього політичного феномену, з метою вироблення теоретичних і практичних підходів до його розуміння і в Україні, і в Болгарії. Тому, аналізуючи етнополітичний процес, його значення для демократичної Болгарії, звернемось до історії, яка впливає на сучасний стан речей і, безперечно, має непересічний вплив на майбутнє.

Крім болгар, які склали у 1989 р. 85% населення, в Болгарії живуть інші етноси. Одні з них нараховують близько мільйона, інші кілька десятків тисяч чоловік. Традиційно в державі акценти суспільної комунікації пов'язані не лише з етнічною належністю, але й конфесійною. Здебільшого віруючі болгар та росіяни, греки, румуни – християни східно-православного обряду, а турки, більшість циган, частина болгар, і татари – мусульмани. Найбільша етноспільнота – турецька, яка сповідує іслам з часу османського завоювання Балкан. Ортодоксальна версія ісламу – сунізм – укорінилась тут під тиском османської адміністрації, релігійних діячів [5, с.7] та завдяки економічній міграції туркменів з Малої Азії – осілих селян і ремісників [9, с.61].

19 квітня 1909 р. у Стамбулі між Османською імперією і Болгарією була укладена угода, за якою Туреччина визнала незалежність Королівства Болгарії, а воно гарантувало дотримання релігійних і громадянських прав турків і інших мусульман, які проживали в Болгарії. Після суверенізації Болгарії місцеві турки – привілейовані в Османській імперії, перетворились на етнічну меншину. Після встановлення у Болгарії в 1944 р. режиму народної демократії і прийняття Конституції 1947 р., у країні діяла політика захисту прав меншин. Конституція дала змогу туркам і іншим меншинам вести навчання на рідній мові та розвивати національну культуру [2, с. 344]. Певний час діяли кілька сотень турецьких шкіл, кілька гімназій, 3 газети, журнал, радіопередачі.

Послідовність нового уряду у підвищенні рівня грамотності населення швидко привела до суттєвого зростання освітнього рівня турків Болгарії. У 1939 р. лише 15% турків відвідували школу, а в 1957 р. цей показник досягнув 97% [2, с. 345]. У 1905 р. рівень освіти серед болгарських турків складав 4%. За цим показником вони випереджали лише циган. Болгари мали значно вищий освітній рівень – 32,3%, як і інші меншини, зокрема греки – 35,2%, євреї – 53,6%, вірмени – 54,3% [1, с. 489]. Проведена у 1949 р. націоналізація землі викликала репатріацію тисяч турецьких селян до Туреччини. До цього їх спонукав і запроваджений соціалістичною Болгарією атеїзм, адже релігійні права та свободи і християн, і мусульман зазнали значних утисків. У 1958 р. на спеціальному засіданні БКП прийняли рішення про проведення жорсткішої політики щодо турків [11, с. 21]. У 60-х рр. закрили турецькі школи, практично не виходили турецькі газети і книги. Активізувався процес болгаризації болгарських турків. Уряд Болгарії вважав їх болгарами, які були отуречені в період османського правління, і змінили свої прізвища. Натомість у Туреччині турків-емігрантів з Болгарії називали болгарами чи гяурами (невірними) [20].

Конституція НРБ, прийнята в 1971 р., була ще менш толерантною до турецької меншини, ніж попередня, і вже законодавчо обмежила їх права. Турки страждали від того, що Туреччина сприймала Болгарію як ворога номер три: після Греції і СРСР. Прем'єр-міністр Туреччини Т. Озал заявляв, що «Анкара нічого не може зробити для болгарських турків до тих пір, поки Туреччина і Болгарія входять у ворогуючі блоки» [6]. У грудні 1984 – січні 1985 рр. сотні тисяч турків Болгарії примусово змінили свої турецькі прізвища. Ріст народжуваності серед турків жахав владну Софію. Т.Живков скаржився М.Горбачову, що щорічний приріст турків – 15-16 тис. і через 20 років Болгарію очікує доля Кіпру, тобто поділ країни під приводом захисту прав етноменшини. У Болгарії вважали, що майже 500 тис. турків прагнуть емігрувати [8, с. 1-21]. Вчені писали, що поширений кіпрський синдром, розпалюють у Туреччині, де відбувались мітинги, на яких лунали войовничі заклики емігрувати з Болгарії. У відповідь на прояви етнічної дискримінації, турки утворювали підпільні організації [10, с. 28], провели серію голодувань, демонстрацій. Дійшло до зіткнень з владою і людських жертв [7, с. 91]. Процес викликав глухий громадський осуд: посилив протести серед турків і болгарської інтелігенції, яка інстинктивно відстоювала їх права самим вибирати імена; підірвав довіру до уряду; зрештою, привів НРБ до ізоляції у світі.

Концентрованим виразом комуністичного націоналізму став т. зв. процес Відродження 80-х рр. – спроба насильницької зміни імен турків на болгарські, заборона турецької мови, поболгарення мусульманського населення держави. Напруга між болгарами і турками особливо зросла після вимушеного виїзду болгарських турків із країни влітку 1989 р., після прийняття закону про свободу

переміщення болгарських громадян. 29 травня 1989 р. Т. Живков виступив з офіційним зверненням по радіо і телебаченню, в якому закликав Туреччину відкрити свої кордони для кожного болгарського мусульманина, який бажає емігрувати, мотивуючи це тим, що при побудові нового суспільства потрібні єдність і закритість народу [6, с. 4]. Державна і партійна еліта підтримали рішення ЦК БКП «Про дальше об'єднання болгарської соціалістичної нації» і, як в 50-х рр., переселити осіб, які не перевиховуються до Туреччини, а на інших турків посилювати асиміляційний вплив. Після перших протестів багатьох турків депортували в Югославію, Угорщину й Австрію. Серед них – членів підпільної організації, неблагонадійних і тих, хто виступав проти зміни імен.

3 червня 1989 р. Софія відкрила кордон, заохочуючи міграцію своїх турків до Туреччини. Акція набула таких розмірів, що 21 серпня пропускні пункти перед емігрантами закрила вже Анкара. Прем'єр-міністр Т.Озал заявив, що Анкара готова приймати максимум 30 тис. чол. на рік [24]. Фактично ж лише за 78 днів з Болгарії до Туреччини перейшли майже 320 тис. етнічних турків, чи щоденно 4 тис. чол. [3, с. 14]. Очевидно, Туреччина не бажала масового позбавлення Болгарії від турків, маючи певні міркування на майбутнє. Згодом майже 100 тис. турків повернулись до Болгарії. Туреччина не змогла облаштувати таку кількість переселенців на державному рівні, та й у суспільстві виникла певна напруга щодо іммігрантів. Ця абсурдна етнополітика спонукала етнічний конфлікт у Болгарії і вона згодом неодноразово намагалася довести свою толерантність до інших. З'явився антагонізм між болгарами і турками, і кожного, хто повернувся після переселенської акції з Туреччини до Болгарії, вже називали зрадником, запродавцем; кожний, хто відстоював свої людські права, вже представляв загрозу – адже «він міг домагатися автономії, якою могла б скористатися Туреччина і окупувати частину Болгарії» [3, с. 16]. Цей жах, значною мірою був інспірований і підігрітий владою, розвивався по висхідній аж до падіння комуністичного режиму в кінці 1989 р.

За переписом 2001 р. у Болгарії проживало 746 тис. турків або 9,4% населення країни Вони мешкають у південно-східних районах Кирджалі, Хасково, в південно-західному Благоевграді, а також у північно-східних районах Разград, Силістра, Шумен, Тирговіште, Русе, Бургас [2, с. 344]. З кінця 80-х рр. Анкара значно активізувала роботу з турками Болгарії, наголошуючи на їх правах в ООН, ПАРС, Європарламенті, організації «Ісламська конференція» тощо. У серпні 1989 р. Анкара зуміла організувати у своїх союзників по НАТО, зокрема США політичну заяву про становище турків Болгарії. Ініціатива мала успіх, адже осуд, тоді ще соціалістичної Болгарії був вигідний НАТО. «Ставлення до громадян Болгарії турецького походження – жахливий приклад порушення прав людини. Це питання залишається в центрі уваги союзників», – вказано в заяві за підписом тодішнього

генсека НАТО М.Вернера [16]. Про застереження щодо цього документа заявила лише Греція, яка 10-літтями підтримувала Болгарію в цьому питанні. Йшлося про права людей ворожої нації і, крім того, НАТО не був таким послідовним, коли порушувались права меншин, зокрема і греків, курдів у самій Туреччині. «У Греції є свої застереження щодо цієї заяви. Греція непохитна в питаннях дотримання прав людини й основних свобод, але вважає при цьому, що вони повинні визнаватися в усьому світі», – записали в текст заяви делегати Афін. Тоді ж із заявою щодо турків Болгарії виступив і держсекретаріат США. «Разом зі своїми партнерами по НАТО, США продовжать пошук можливості для вираження своєї заклопотаності у зв'язку з фактами нехтування прав людини в Болгарії, що стосуються не лише етнічних турків, але і болгарських правозахисників», – вказано в тексті заяви [16]. А 29 серпня США зробили своєрідний демарш, відкликавши свого посла С. Поланскі з Болгарії.

10 листопада 1989 р. комуністичний режим Болгарії був повалений. Вже 29 грудня на урядовому рівні прийняли рішення, а 5 березня 1990 р. ратифікували закон, що дозволив туркам Болгарії відновлювати їх турецькі імена. До 1 березня 1991 р. задовольнили 600 тис. відповідних заяв [7, с. 79]. Тоді ж заснували інститут муфтія – духовного лідера турків Болгарії. Конституція 1991 р. надала широкі права громадянам неболгарського походження, скасувала законодавчу заборону на викладання турецької мови; в січні прийняли закон, що дозволяв туркам впродовж 3-х років змінювати свої прізвища чи викреслити слов'янські закінчення прізвищ: ов, ова, ев, ева.

З 1992 р. викладачі турецьких шкіл Болгарії проходять перепідготовку в Туреччині. Спочатку для викладання турецької мови завозили підручники, з Туреччини, а з 1996 р., їх видає МОН Болгарії. Уряд РБ фінансує турецькі школи, численні газети та журнали для дорослих і дітей. У Туреччині діють літні табори відпочинку для турецьких дітей з РБ, де вони вивчають Коран, турецьку літературу, історію Туреччини і турецьку мову. Діє турецьке радіо, тримовний інформаційний сайт www.bg-turk.com та з жовтня 2000 р. щоденний телефір. У Софії діє Ісламський інститут, у містах Русе, Шумен і Местанлі – мусульманські релігійні школи. За 1989-2004 рр. у Болгарії побудовано 150 мечетей, а загалом їх діє – 1150, старі мечеті реставровано за рахунок держави. Турки Болгарії самі обирають свого духовного лідера [18].

Радикальному перегляду позицій щодо турків сприяло значне поліпшення взаємин з Туреччиною в останні роки, інтеграція Болгарії в НАТО й ЄС і зобов'язання перед ними щодо дотримання прав меншин. Взаємини глибшають у межах двосторонніх політико-економічних зв'язків і партнерства в НАТО. Колишні супротивники Софія і Анкара – нині партнери. У 2004 р. обсяг турецьких інвестицій у Болгарію досягнув \$ 500 млн., а зведення турецькою компанією «Шіседжам» заводу з виробництва скляної тари

отримало премію «Інвестиція року». У Туреччині теж діють болгарські інвестиції. Двосторонній товарообіг досягнув \$ 2 млрд. У червні 2005 р. прем'єр-міністри Р.Ердоган і С.Сакскобургготський відкрили новий міждержавний пропускний пункт. «Цей пропускний пункт полегшить болгарським туркам відвідування їх родичів у Туреччині. ... це приклад для інших держав регіону», – заявив Р.Ердоган [21].

Членство Болгарії в ЄС – фактор, що змушує Софію поважати права турецької меншини. Прагнучи до членства в ЄС Болгарія пішла на певні поступки, покращила умови життя меншин. В останні роки поняття болгарська модель «асоціюється з розширенням їх прав», активною участю в політичному житті РБ. 4 січня 1990 р. у Варні активісти руху зареєстрували організацію, в якій було 33 чол., під назвою «Рух за права і свободи» (РПС). Нині ж на сайті організації зазначено, що кількість її членів сягає 68 тис., ще 24 тис. членів у молодіжній структурі РПС. 23-27 березня 1990 р. у Софії пройшли установчі збори РПС, її очолив колишній політв'язень НРБ А.Доган. Ця подія швидко змінила політичну карту Болгарії. Відбулось «вражаюче входження турецької громади у внутрішнє політичне життя країни» [14].

РПС обрала центристську ліберальну ідеологію, що допомогло їй стати визнаною політичною опорою турків РБ. Цей вибір зумовили кілька причин. По-перше, РПС розширяв соціальну базу, щоб перетворити рух з виключно етнічної партії на загальнонародну. По-друге, А.Доган вважав, що лише ліберальна концепція може забезпечити інтеграцію меншин у громадянське суспільство, зберегти баланс між їх етнічною і релігійною ідентичністю, поділяв думку, що повноцінне членство країни в ЄС і НАТО може гарантувати права і свободи нацменшин Болгарії” [14]. По-третє, курс РБ на інтеграцію в ЄС вписувався у загальне тло ліберальної ідеології, а партія А.Догана була одним з найактивніших прихильників цього курсу. Рухаючись до НАТО, РБ рухалася до Туреччини, що було в інтересах і болгарських турків, і Анкари. З 18 депутатів, що представляють Болгарію в ЄС, троє – члени РПС. Переваги ліберальної ідеології в РБ теж вказують на завбачливість і мудрість А.Догана. «Лібералізм був єдиним ідеологічним простором, не зайнятим іншими політичними суб'єктами», – казав він. Тож, А.Доган знайшов такий необхідний вузько-турецький напрям, який дозволив РПС вийти не лише на загальний державний рівень, але й міжнародний, адже ліберальна ідеологія надала РПС європейського іміджу. РПС входить до Міжнародної ліберальної партії і Загальноєвропейської ліберально-демократичної партії реформістів. Вибори, які відбулись у червні 1990 р. відразу принесли РПС 23 місця у Великих Народних Зборах. З того часу РПС входив до Народних Зборів (НЗ) РБ всіх скликань, здобувши у 1991 р. 24 мандати з 240, у 1994 р. – 15, у 1997 р. – 19, у 2001 р. – 21, у 2005 р. – 34, у 2009 р. – 38 мандатів. Тобто, відбувається очевидне зростання авторитету

РПС з кожними наступними виборами до НЗ.

За результатами виборів 2001 р. РПС входив до коаліційного уряду сформованого НРСД прем'єр-міністром С.Сакскобургготським. Як молодший член уряду, РПС був досить активним. У РБ навіть велись розмови про те, що домінуюче крило коаліції не повинно давати РПС такі права. Так, у кінці 2003 р. турки вступили у протистояння зі своїм партнером по коаліції – партією Національний рух Симеона Другого (НРСД), коли міністр фінансів РБ М.Велчев (НРСД) заявив, що намічені на 2005 р. зниження держдотацій на тютюнництво і фермерські господарства на 15 млн. левів (майже \$ 7 млн) [23]. Але, оскільки більшість турків РБ зайнята в с/г, турецька фракція уряду заявила, що не підтримає проект бюджету, а голова парламентської комісії А. Іманов звинуватив урядову більшість у тому, що проблему заздалегідь не обговорили з РПС. І держбюджет заморозили. Після втручання прем'єр-міністра, проблему врегулювали, але більшість пішла на часткові поступки [20]. Іншим разом А.Доган заявив, що поверне отриманий від влади орден «Стара Планіна» I ступеня, якщо такий вручать В.Мрічкову, що був генпрокурором у НРБ. За його словами, у 1986-90 рр. за наказом Мрічкова були арештовані сотні турків, а «жертва і кат не повинні отримувати той же орден» [4].

Вибори до Народних Зборів у червні 2005 р. не забезпечили переконливої більшості жодній з партій, тому уряд довелось формувати на основі широкої коаліції різних політичних сил. До складу уряду, сформованого з великими труднощами лише в серпні 2005 р., ввійшли 8 міністрів від Болгарської соціалістичної партії (БСП), яка отримала найбільшу кількість місць у НЗ, 5 міністрів від НРСД, що була правлячою в попередній каденції НЗ і втратила в результаті виборів більшість у парламенті та 3 міністри від РПС. Новий прем'єр-міністр С.Станішев охарактеризував трьох партійну коаліцію як коаліцію європейської інтеграції, економічного зростання і соціальної відповідальності. «Широкий коаліційний формат кабінету, – заявив він, – це знак, що європейська інтеграція є нашим основним пріоритетом» [12, с. 299].

На парламентських виборах 5 липня 2009 р. РПС отримав 15,79% голосів і 38 мандатів, тобто турецька партія у не турецькій країні, отримала 6-ту частину мандатів та третє місце серед партій-кандидатів. Після цих виборів уряд РБ був обраний вже 27 липня 2009 р., за пропозицією партії «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» (ГЕРБ). Склад нового уряду, запропонований лідером ГЕРБ Б.Борисовим, сформований цілком з представників цієї партії, всупереч тому, що в 41-х Народних Зборах вона має лише 116 мандатів з 240. Фракція РПС входить до кількох комісій, її депутати є головами комісій. Отже, туркам вдається проводити програми, які вигідні їм і фінансуються за рахунок держдотацій чи різних грантів. Видання турецьких підручників спонсорує Софійський університет та Фонд ліберальної інтеграції.

Активізація РПС викликає в РБ двоїсте ставлення, хоч євроінтеграція дещо зм'якшила ситуацію і значна частина болгар вважає, що теорія про захоплення Болгарії турками не актуальна. Система загальної безпеки та політики ЄС дійсно створює серйозні гарантії для цієї балканської держави, мінімізуючи ймовірність кіпрського сценарію. Водночас Анкара намагається зберегти вплив на турків РБ і він може набути не бажаного характеру. У ЗМІ РБ з'являються повідомлення, що дії РПС узгоджені з Анкарою; що високі результати РПС на виборах 2009 р. – наслідок технологій з Анкари; що в день виборів на автобусах з Туреччини до РБ привезли етнічних турків, які мають подвійне громадянство, і вони голосували на своїх виборчих дільницях, звичайно ж, за РПС. Опозиція заявила, що на тих дільницях, де рейтинг РПС недостатньо високий, були фальсифікації, – з інших районів привозили турків, які незаконно брали участь у голосуванні. В багатьох болгарських містах і селах посади мерів займають турки, що породжує шквал критики з боку і пересічних громадян, і політичних діячів, і ЗМІ [20].

Показово, що в новій Конституції Республіки Болгарія (1991) є стаття, яка забороняє утворення політичних партій на етнічній основі. Більше того, Конституція РБ відобразила очевидну думку її творців, щодо національної єдності. В ст. 2 записано, що «Республіка Болгарія – єдина держава з місцевим самоврядуванням. У ній не допускаються автономні територіальні утворення. Територіальна цілісність Республіки Болгарія недоторкана». У цієї заборони є свої конкретні адресати, але РПС офіційно відкидає звинувачення в тому, що вона – винятково турецька, етнічна партія, адже в її складі є й болгар. У березні 2004 р. у ході візиту до Кирджали посол США в Болгарії Дж.Пердун висловив заклопотаність моноетнічністю партії, закликавши болгарських турків інтегруватися не лише в РПС, але й інші політичні структури. У відповідь А.Доган заявив, що в основу партії зовсім не закладено етнічний принцип. А заступник А.Догана Е.Етем заявила: «Посол Пердун, очевидно, не освіжив свої відомості. За останні два роки кількість етнічних болгар у партії досягла 10%» [24]. В умовах, коли етнотурки складають 10% населення країни, 10% наявність болгар у партії – досить красномовний факт. Двоє з 34 депутатів РПС у НЗ – болгар. Мінімальне залучення болгар і ліберальна ідеологія сприяли тому, що РПС вдалось обійти конституційну заборону. Турецькі джерела писали, що в 1990-1991 рр., на Болгарію чинили зовнішній тиск, метою якого була офіційна реєстрація РПС та її допуск до участі у виборах. Посол Великобританії на зустрічі з генпрокурором Софії Д.Поповим наголошував, «якщо прокурор використає свої повноваження для реєстрації партії, то британський уряд буде лише вітати це». А на сайті турків РБ написали, що РПС зареєстрували за наказом тодішнього прем'єр-міністра А.Луканова [23]. Інші меншини через конституційне обмеження в

РБ не мають своїх партій, заснованих за етнічною ознакою, а представлені опосередковано – як культурні організації. Так, в 2000 р. Конституційний Суд РБ заборонив партію етнічних македонців.

Активізація політичної діяльності турецької меншини в РБ викликає значний спротив у певній частині болгар. Опір експансії РПС – одна з причин утворення й ідеологічної спрямованості партії «Атака». Назва партії співзвучна її меті – атака проти РПС. Лідер партії В.Сідеров дуже емоційно реагує на дії РПС, що використовують його супротивники для навішування різних ярликів. Виступи В.Сідерова і дії проти РПС стали причиною того, що турки називають «Атаку» фашистською й екстремістською партією. З подачі РПС В.Сідерова притягали до кримінальної відповідальності. У червні 2006 р. НЗ позбавили його депутатської недоторканності. Але рейтинг партії зростав і на виборах 2005 р. «Атака» набрала 8,93% голосів і 21 мандат, а в 2009 р. – 9,4% [18].

Безумовно, організація А.Догана потужна, але з часом у РБ з'явилися і інші невеликі турецькі партії, в основному з ініціативи осіб, які вийшли з РПС. У 1991 р. соратник А.Догана А.Кенан вийшов з РПС, і заснував Турецьку демократичну партію. Ця структура досі не зареєстрована в міністерстві юстиції РБ. Вона пропагує радикальні пантюркістські погляди. На думку Кенана, Болгарія повинна поділитися на турецьку і болгарську автономії. РПС не згідна з радикалізмом Кенана, який практично збільшив її дивіденди, зробивши порівняно «прийнятнішим» партнером. Відділився від РПС і М.Ходжа, який заснував Партію демократичних реформ. Появу цієї партії пов'язують з особистим протистоянням М.Ходжі і А.Догана. Діяльність партії має локальний характер – район Кирджали. Колишній духовний лідер турків РБ муфтії Н.Генджев створив Демократичну партію справедливості, яка виступає з ісламістськими гаслами, але з певним соціалістичним ухилом. Чисельність її незначна [2, с. 360]. Діє в РБ і політична організація Національний рух прав і свобод (НДПС), як клонована копія РПС. Ця тактика передбачає, що у період виборів, при наявності у бюлетені двох схожих назв, виборець може заплутатися, проголосувати не за ту партію. Більше того, партія в певному сенсі втрачає свою винятковість в очах суспільства. Ця технологія добре відома. У РБ існує ще ряд партій та організацій, заснованих турецькою меншиною, але жодна з них не справляє такого впливу на політику країни як РПС.

Тож, у Болгарії, як і кожній поліетнічній державі, є певні конфліктні проблеми в розвитку міжнаціональних взаємин. Їх посилюють гострі соціальні й економічні процеси, характерні для постсоціалістичного періоду країни. Але суть проблеми, перш за все – у важкій спадщині багатовікового османського ярма та постійній боротьбі між великими державами у цьому регіоні Європи. Тут у кожного народу є довгий рахунок до когось із сусідів. Названі фактори, в сукупності, стали причиною змішування населення та

релігії регіону в минулому і навіть у сучасний період викликають зіткнення близьких за своїм етнічним походженням народів. На цьому балканському тлі окремим випадком стала болгарська модель вирішення етнонаціональних протиріч – інтеграція болгарських турків через РПС у політичний простір, в якості активних суб'єктів політики. Незважаючи на протести певної частини болгар, зокрема членів партії «Атака», в цілому суспільство РБ сприймає активну участь РПС у політиці позитивно. Для прогресу Болгарії, для збереження миру та злагоди між людьми різних національностей, які всі є болгарськими громадянами – це надто важливо. А приклад Болгарії, корисно вивчати всім поліетнічним країнам.

Джерела та література:

1. Бурдяк В.І. Етнополітика Республіки Болгарія у сучасному політичному процесі / В.І. Бурдяк // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 20. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – С. 487–493; 2. Бурдяк В.І. Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства / Віра Іванівна Бурдяк. – Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – 520 с; 3. Гочева П. ДПС в сянка и на светлина / П. Гочева. – София: Интерпрес, 1991. – 48 с; 4. Гуца С. Оппозиция выиграла парламентские выборы в Болгарии [Електронний ресурс] / С. Гуца. – Режим доступу: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4457658,00.html>; 5. Желязкова А. Между адаптацията и носталгията: Българските турци в Турция / Съст. А. Желязкова. – София: Международни център по проблемите на малцинствата и културният взаимодействия, 1998. – 216 с; 6. Изявление на председателя на Държавния съвет Т. Живкова по Българското радио и Българската телевизия, 29 май 1989 г. – София: Междун. отношения, 1989. – Кн. 5. – С. 3–7; 7. Кънев К. Законодателство и политика към етническите и религиозните малцинства в България / К. Кънев // Общности и идентичности в България. – София, 1998. – С. 67–117; 8. Петков Кр., Етническият конфликт в България / Кр. Петров, Г. Фотев. – София (б.м.в.), 1990. – 314 с; 9. Радусhev Е. Демографски и етнорелигиозни процеси в Западните Родопи през XV-XVIII в. (Опит за преосмисляне на устойчиви историографски модели) / Е. Радусhev // Историческо бъдеще. – 1998. – № 1. – С. 46–89; 10. Сотиров Г. Турските терористи и аз, един от Шесто / Г. Сотиров. – София: Младеш, 1991. – 136 с; 11. Стоянов В. Турското население в България между полюсите на етническа политика: Vulgaro-Turcica 2. / В. Стоянов. – София: Издателство Лик, 1998. – 251 с; 12. Страны Центральной и Восточной Европы – новые члены Европейского Союза: проблемы адаптации / [под ред. С.П.Глинкиной, Н.В. Куликовой]; Ин-т экономики РАН. – М.: Наука, 2010. – 495 с; 13. Allport G. W. The Nature of prejudice. – N.Y.: Doubleday, 1958. – 496 p; 14. «ВТНА» Bulgar-Turk Haber Ajansi [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Movement_for_Rights_and_Freedoms/statii/2010/

naa_bolgar; **15.** Bulgarian Central State Archives, Fond 1b, Opis 35, a.e 133 – 1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isn.ethz.ch/php/documents/2/890623.htm>; **16.** Can Karpat. Turkey and Bulgaria – Rapprochement through customs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.axisglobe.com; **17.** Dimitrova D. Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 in the Republic of Turkey (Adaptation and Changes in the Cultural Model) // Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey [Електронний ресурс]. – Sofia, 2001. – Режим доступу: archived at <http://www.omda.bg/imir/studies/nostalgia.htm>; **18.** «Kralice 2. Elisabeth, DPS'nin kaydi icin kulis uarmis...» [Електронний ресурс] – 2007. – 01.11. – Режим доступу: www.bg-turk.com; **19.** National Assembly of the Republic of Bulgaria [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.bg>; **20.** Nuray Ekici. The Diaspora of the Turks of Bulgaria in Turkey /Berlin: European Migration Centre / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf; **21.** Ozkan A. The Budgetary Crisis in the Bulgarian Government between the Turkish and Bulgarian Coalition Partners // ASAM Balkan Studies Desk. Strategic Analyze. [Електронний ресурс]. – 2004. – № 45. – Режим доступу: www.noravank.am/upload/pdf/85_am.pdf; **22.** Petkova L. The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian – Turkish Relations, 1947-2000 [Електронний ресурс]//The Global Review of Ethnopolitics. – 2002. – June. – Vol. 1. – № 4. – P. 42–59. – Режим доступу: http://www.ethnopolitics.org/ethnopolitics/archive/volume_1/issue_4/petkova.pdf; **23.** Radio Free Europe/Radio Liberty, Prague, Czech Republic, RFE/RL // Newline. – Vol. 8. – № 49. – Part II. – 15 March 2004; Vol. 8. – №. 49, Part II. – 15 March 2004. **24.** Tuncer Can & Martin Stilyanov Todorov. Questioning diglossia of the language of Turks of Bulgaria [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ingilish.com/diglossia .htm](http://www.ingilish.com/diglossia.htm); **25.** Turan Ömer. Turkish Migrations from Bulgaria / Ömer Turan // Forced Ethnic Migrations on the Balkans: Consequences and Rebuilding of Societies, 2006. – P. 77–93.

УДК: 32:316.658

ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ

В даній статті розглядається сучасний політичний міф як один з найважливіших механізмів впливу на свідомість суспільства, сутність та специфіка сучасних політичних міфів, властивості їх створення, роль і місце в соціальному, політичному й духовному житті суспільства, особливості впливу на формування суспільної свідомості. Актуальність обумовлюється тим, що на даному етапі ідеологічного виробництва політична міфотворчість використовується як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимної обґрунтованості владних структур.

Ключові слова: політичний міф, політична міфотворчість, міфологема, архаїчний міф, політична маніпуляція.

Сучасний політичний міф є одним з найважливіших механізмів впливу на свідомість суспільства, і тому він стає важливим фактором не тільки національної політики, ідеології, але й людського буття взагалі. Реалії сучасного життя зумовили потребу поглибленого дослідження політичних міфів, актуальність яких обумовлена тим, що на даному етапі ідеологічного виробництва міфотворчість, особливо політична, використовується як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимної обґрунтованості владних структур.

olitics.org/ethnopolitics/archive/volume_1/issue_4/petkova.pdf; **23.** Radio Free Europe/Radio Liberty, Prague, Czech Republic, RFE/RL // Newline. – Vol. 8. – № 49. – Part II. – 15 March 2004; Vol. 8. – №. 49, Part II. – 15 March 2004. **24.** Tuncer Can & Martin Stilyanov Todorov. Questioning diglossia of the language of Turks of Bulgaria [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ingilish.com/diglossia .htm](http://www.ingilish.com/diglossia.htm); **25.** Turan Ömer. Turkish Migrations from Bulgaria / Ömer Turan // Forced Ethnic Migrations on the Balkans: Consequences and Rebuilding of Societies, 2006. – P. 77–93.

Vira Burdiak

Bulgarian Model of Ethnic Conflicts Solution

The article examines contradictions of the Bulgarian model of ethnic conflicts solution. The author proves that integration of Bulgarian Turks in political space of Bulgaria, as active political objects mainly took place through the Movement for Rights and freedom political party. Despite the protests of some Bulgarians, in particular members of «Attack», the Bulgarian society participates in the MRF policy positively. It is really important for a Bulgaria's progress and preservation of peace and harmony between people of different nationalities, as all of them are Bulgarian citizens. The author believes that the example of Bulgaria is useful for study in multi-ethnic countries.

Key words: Republic of Bulgaria, Turkey, the Movement for the right and freedom, Bulgarian Turks, political subjects, ethnic and national conflicts, human rights, Bulgarian model of ethnic conflicts solution.

© Оксана Докаш
(м. Чернівці)

Слід відмітити, що саме вивченням проблеми міфологізації сучасної політичної свідомості науковці, в тому числі й вітчизняні, цікавились небагато. Особливе місце в цих дослідженнях займають праці Р. Барта, Е. Кассіра, К. Хюбнера, А. Лосева та М. Еліаде [3, 6–8, 11]. Представники різних шкіл і напрямів політології та філософії по-різному розглядають природу та сутнісні риси міфологічної свідомості. Російські вчені Т. Апінян, Т. Євгенєва, А. Кольєв, Д. Пашиніна, П. Плютто, І. Чудінова [2, 5, 9, 12, 13, 15] в своїх доробках акцентували на особливостях взаємовідношення архаїчного та політичного міфу та на особливій актуальності останнього саме на сучасному етапі соціально-політичного розвитку суспільства. В українській політичній думці дана проблема є не повною мірою розробленою. Дослідженням проблем політичного міфу, міфологізації сучасної політичної свідомості займалися такі українські дослідники, як Н. Амельченко, А. Бондаренко, В. Лисенко, Н. Пробийголова, Ю. Шайгородський [1, 4, 10, 14, 16].

Метою дослідження є вивчення сутності і специфіки сучасного політичного міфу, властивостей його створення, ролі й місця в соціальному, політичному й духовному житті суспільства, впливу на формування суспільної свідомості.